

Ողբեստրոս Դ պապը 998 տարւոյն , և թէ այն ժամանակէն առաջ՝ արեւացոյցներն ու ջրեղէն ժամացոյցները միայն կային ժամանակի չափը ցուցնելու համար : Կ'ըսուի թէ Սէրպէր հնարեց թիակաւոր՝ ժամացոյցը 1000 տարւոյն . և Կոնրատ Կեանէր կը պատմէ թէ Ուոլփինկֆրիտ անուամբ անգղիացի արքայն 1326 տարւոյն անանկ ազուր ժամացոյց մը շինեց , որ բոլոր Եւրոպայի մէջ անոր նմանը չկար : 1368 տարւոյն՝ ժամահար ժամացոյց մը դրուեցաւ Ուեստմինսթըրի մէջ , և Կարոլոս Ե թագաւորը Կաղղիոյ մէջ իր պալատին աշտարակին վրայ զետեղել տուաւ առաջին հասարակաց ժամացոյցը , զոր յօրինէր էր Հենրիկոս տը Սիգ : Ֆրուասար գաղղիացին իր ժամանակագրութեանցը մէջ կ'ըսէ թէ Բուրգոնիոյ դուքսը ժամացոյց մը ունէր , որ ժամերը կը զարնէր , և զոր 1382ին Կուրդրէ քաղաքէն վերուց անաւ : Հայտնի կը գիտցուի որ Լ'նգղիա մըտնող առաջին ժամացուցագործներն Հոլանտայէն գացած են հոն , Եղուարդ Դ թագաւորէն կանչուելով , որ երեք հրամանագիր տուաւ այս արուեստաւորներուն՝ որպէս զի կարենան իրենց արուեստը բանեցնել :

Բաշին գործածական ժամացոյցը տեսնուեցաւ Եւրոպա 1530 տարւոյն , և Եւրոպայի 1540ին : Բայտ Հիւմի կարծեաց՝ 1577 տարւոյն սկսաւ Եւրոպայի սակայն սխալ է իր այս կարծիքը , որովհետեւ Եղիսաբեթ թագուհին գործածական ժամացոյց մը ունէր , որուն վրայ կը տեսնուէին իր անուան ու աստիճանին գլխագիր տառերը , իր թագը և 1562 թուականը : Յուցակին երեսը կապոյտ կիտուածանկարով՝ շինուած էր . տառերուն , թագին և ուրիշ զարդերուն վրայ լի էին յակինթներ , ադամանդներ , և այլն . 500 կինիի կ'աժեցնէին այս ժամացոյցը :

Սպանականոր ծոցի ժամացուցին

գիւտը Լ'նգղիացիէ հուր գիտնոյն կուտան , իսկ Կերմանացիէ՝ հռչակաւորն Հիւիկէնսի : Եւ սակայն Տէրհաման գղիացին կ'ըսէ թէ Հիւիկէնս գտաւ զայն 1658ին :

Ճանաչականոր ժամացոյցը հնարեց նոյն ինքն Հիւիկէնս , թէպէտ և ասոր գաղափարն առած է Կալիլէոսէ , որուն որդին 1649ին փորձեց արդիւնացուցանել այս գաղափարը :

Պարլօ անգղիացին հնարեց ձայնատու՝ ժամացոյցը 1670ին . բայց այս տեսակ ժամացոյցը Հակոբ Բ թագաւորութեանն ատեն սկսաւ գործածական ըլլալ : Կալիլէոսի Դ ունէր ձայնատու ժամացոյց մը ձոյլ արծաթ , և տուաւ զայն քաջ զինուորի մը՝ ի նշան շնորհակալութեան անոր ըրած հաւատարիմ ծառայութեանցը . ասիկայ ինչուան հիմա կը պահուի Պէլֆասք քաղաքը Տիրինկ անուանով մէկու մը քով :

Եւսթուստիոս օրս ժամանակը չափելու լաւագոյն գործիքը ժամանակաչափ գործիքն է , անանկ ճշդութեամբ շինուած ըլլալով , որ քառասունութ ժամուան մէջ հազիւ մանրերկրորդի մը տարբերութիւն կրնայ վրան տեսնուիլ : Եւսթուս գործիքին օգտակարութիւնը մասնաւորապէս կը տեսնուի նաւարկութեան մէջ . որովհետեւ ասով զիւրաւ կը գրտնուին երկայնութիւններն ու նաւերուն ծովուն մէջ ունեցած դիրքը :

ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Պայքալ լիճը :

Պայքալ լիճը , որ կը կոչուի նաև Պայքալի ծով , Սիպերիոյ Կրեուդսք կուսակալութեան մէջ կ'իյնայ , Չինաստանի սահմանագլխին մօտ : 675 հազարամեղը երկայնութիւն ունի ու 200 լայնութիւն . իսկ շրջապատն է

1 Գ.Ղ. Horloge à échappement.

2 Գ.Ղ. Émail. 8x. Միւէ :

1 Գ.Ղ. Montre à répétition.

2 Գ.Ղ. Chronomètre.

2,000 հազարամեդր : Իր անունը Լյա-
քուդներու լեզուէն առնուած է . որով-
հետեւ այն լեզուով ապա բառը կը նշա-
նակէ հարուստ , և թա՛ լիճ : Բոլորը
ատենօք վէլիտօե օղերոյ կը կոչէին զայն ,
այսինքն մեծ լիճ . իսկ այսօրուան օրս՝
կ'ըսեն նաև « Լիտայե Դօրե , այսինքն
Բուրբ ծով . և այս անուանադրութե
պատճառն է Լաքսոն կղզւոյն մէկ ժայ-
ւոր , որուն վրայ Պուրիագք զոհեր կը
մատուցանեն , և որուն կրօնական յար-
գանք մը կու տան , որովհետեւ կը կար-
ծեն թէ Պէկճի անուամբ ստորին առ-
տուած մը այն կղզւոյն մէջ հաստատած
է իր բնակութիւնը : Ի՞նչ կռանիտեան
ժայւր 2 մեդր բարձր է և 15 մեդր
ըջապատ ունի : Կղզւոյն երկայնութիւն
է 68 հազարամեդր , և լայնութիւնը
24 . շատ ակունք ջրոյ ունի , ընտիր
փայտ կու տայ , և բնակուած է Պար-
կու-Պուրիագք ըսուած մոզոլ ցեղէ մը ,
որ երկիր կը մշակէ , անդէից խնամք կը
տանի , ձկնորսութիւն ու որսորդութի
կ'ընէ , մասնաւորապէս գայլի , նապաս-
տակի ու սկիւռի որսորդութիւն , որոնք
անհամար են հոն թուով : Ի՞նչ կղզին
բոլոր լճին մէջ եղած կղզիներէն մեծա-
գոյնն է . մէկայնքն են՝ Սէլէզ , Ինս ,
Փօք ըսուածները , և ուրիշ իրեք ալ
Չիվիրքուսքիէ անուանած : Եւստ ու-
րիշ պզտի կղզիներ ալ կան , որոնք ա-
նուն չունին , և ուր տարւոյն քանի մը
միջոցներուն միայն կ'երթան ձկնորս-
ներն ու որսորդները :

Լաւարկութիւնը շատ վտանգաւոր
է Պայքալի մէջ՝ ժայռերուն ու ապա-
ռածներուն պատճառաւ որ անթիւ են :
Ստէպ ալեկոծութիւններ կը հանդի-
պին , և նաւաւարք այնպիսի ատեն ընդ-
հանրապէս ճամբորդութիւն չեն ըներ ,
մանաւանդ երբոր լճին հիւսիսային կող-
մը երկինքն ամպոտ ըլլայ : Ինչանկ խո-
րունկ է աս լիճը , որ նոյն իսկ ամանցը
մօտ շատ տեղ 300 մեդրէն աւելի խո-
րութիւն ունի . իսկ քիչ մը մէջտեղե-
րը՝ կողմեր կան որոնց խորութիւնը ոչ
երեք կարելի եղեր է չափել : Ծուրը
ըջան ունի աճման , որ նմանութիւն

մը ունի ծովու մակընթացութեան ու
տեղատութեան հետ : Եւստ տեսակ
ձկներ կը գտնուին , ինչուն ծովու
հորթ ալ , որուն որսը խիստ շահաւոր
է : Եւ գտնուի նաև ծովու սպունգը ,
որ ան կողմի բնակչաց վաճառականու-
թեան բերքերէն մէկն է : Լճին ջուրը
պաղ է , ու վճիտ ալ , անանկ որ սաս-
տիկ խորութեամբ կը տեսնուին ծա-
ռեր , լեռներ ու ամբողջ անտառներ ,
զորոնք ատենօք ջուրերը ծածկեր են ,
և որոնք որոշ կը զանազանուին : Օար-
մանալին այս է որ ըստ քննութեան
գիտնոց՝ աս ծառերը փոխանակ փճա-
նալու ու մեռնելու , տարի տարուան
վրայ զգալի կերպով կ'աճին :

Պայքալ լիճը բոլորած է բարձր լեռ-
ներով , և խել մը գետեր իրեն մէջ կը
թափին , որոնց մէջ նշանաւորներն են՝
Պարկուզին , Սէլէնկա , Սեյանիա ,
Սիւտէնքա , Լուքայա , և հարիւր
վաթսունէ աւելի վտակներ և հեղեղ-
ներ , որոնք այն լեռներուն մէջ գըտ-
նուած անհամար ջրոյ ակունքներէն կը
ձևանան : Արչափ որ շատ ջուր կ'ընդու-
նի Պայքալ , այնչափ ջուր դուրս չտար ,
որովհետեւ մէկ գետ մը միայն ունի որ
իրմէն կ'ելլէ , որ է ստորինն Ինկարա .
'ի վերայ այսր ամենայնի , ըստ ճիշդ հա-
շիւներու՝ իր ջրի զանգուածը աւելի
նուազելու վրայ է քան թէ շատնալու :
Լճին շատ կողմերը ջրին երեսը տեսակ
մը կուպր կը գոյանայ , զոր լեռն քիւ-
կանուանեն , և որ քանի մը տեսակ հի-
ւանդութեանց համար իբրեւ դեղ կը
գործածուի :

Սովորաբար Դանդեան միջոցները
կը սառնի Պայքալ , ու մայիսի սկիզբը
կը հալի : Երբոր սառած չէ , ստէպ
կարգէ դուրս յուզմունքներ կ'ունենայ .
իր ալիքները կ'ուռին կը զայրանան թե-
թեւ քամիներով , ուր ընդ հակառակն
ամենէն աւելի սաստիկ քամիները ազ-
դեցութիւն մը չեն ըներ անոնց վրայ :
Երբեմն կը պղպջակէ ջրին խորերը , և
այնպիսի ատեն , թէպէտ իր մակերե-
ւոյթը բոլորովին խաղաղ ու հանդարտ
է , նաւերը անհաւատալի ցնցմունքներ

կ'ունենան, որ առջևի կողմէն դէպ 'ի ետեւի կողմը կը բարձրացնեն զանոնք : Լ'էկոծութեանց միջոց ալիքներ տեսնուած են 60 մեզր բարձրութեամբ :

Պայքալ լիճը ձևացած է այն տեսակ հրաբխային ճնշմամբ մը, որով որ Կասպից ծովը ձևացած է : Իր ներկայացուցած արտաքոյ կարգի երևոյթները բազմութիւն են, որոնք քանի մը տարիէ 'ի վեր մանրամասն քննութեանց առիթ եղան, և որոնց գլխաւորները յօդուածիս մէջ դրինք :

ՎԻՃԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Ձինաստանի բնակչաց բիւր :

Ձինաստանի ընդարձակ պետութեան բնակչաց թուոյն վրայ ինչուան հիմն ստոյգ տեղեկութիւն մը չկար, եղածներն ալ իրենց հնութեամբը այսօրուան օրս այնչափ յարգ մը չունէին : Բստ վերջին աշխարհագրին, զոր 1815 տարւոյն ընել տուաւ Վիա-Վինկ կայսրը, Ձինաստանի ու իր գաղթականութեանց բնակիչները 363,784, 360^ե կը հասնէին : Լ'յս հաշուին մէջ չէին մտնէր հարկատու երկիրները, ինչպէս Ղոչինչին, Ղոն-Վինկ, և այլն :

Լ'յն միջոցէն ետքը՝ ժողովուրդը խիստ զգալի կերպով բազմացաւ : Վիա-Վինկ կայսեր յաջորդը, որ 1820^են կայսերական գահը ելաւ, նոր աշխարհագիր մը պատուիրեց որ ըլլուի . բայց գործոյն լրումը չտեսած՝ վախճանեցաւ 1840^են :

Լ'քդի կայսրն ալ փոյթ տանելով այս բանիս, ուրիշ երրորդ աշխարհագիր մը սկսաւ 1842^են, որ յետ քանի մը անգամ ընդհատելու, վերջապէս 1857^են սկիզբը լմնցաւ : Լ'յս հաշուին համեմատ՝ 415 միլիոն բնակիչ ունի Ձինաստան : Եւ թէպէտ ըստ ստուգադոյն կարծեաց հմուտ մարդիկներու աս հաշուէն 6-8 միլիոն մը վերցնելու է, սակայն դարձեալ 400 միլիոնէն աւելի կ'իյնայ :

Իսկ Բեքին մայրաքաղաքին բնակչաց թիւը աւելի ճիշդ կը սեպուի . և է 1,648,814 հոգի : Եւ թէ որ քաղքին հետ առնուին իր արտաքին արուարձաններն ու Տաշին և Վան-բիհ ըսուած քաղաքագիւղերն ալ, զորոնք Ձինք մայրաքաղաքին մաս կը համարին, բնակչաց թիւը կ'ելլէ 2,553,159 հոգի :

Ձինաստանի վարի աստիճանի մարդկանց անհրաժեշտ ընկեր ըլլալով աղքատութիւնը, գինովութիւնը գրեթէ ճանցուած ախտ չէ աս ազգին մէջ : Փոխադրական հիւանդութիւնները, բաց 'ի ծաղկէն, շատ նուազ են հոն . ուրիշ կողմանէ ալ չին կանանց որդեծնութիւնը անհաւատալի կերպով բեղնաւոր է : Բոլոր դիւրին է հասկընալ թէ այսպիսի երկրի մը բնակիչներուն թիւը օր օրուան վրայ արտաքոյ կարգի համեմատութեամբ կ'աճի ու կ'աւելնայ :

ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Մենանդրի կատակերգութեանց մեացորդները :
(Տես երես 250)

Վանի որ դեռ երիտասարդ ես, մի մոռնար որ օր մը ծեր պիտի ըլլաս :

Սարդ մը չեմ՝ անհար որ իր անձին բարեկամ չըլլայ :

Վեզմէ աւելի տարիք ունեցող մարդկանց ընկերութիւնը սիրէ :

Իմաստնոյն խորհուրդներն ընդունէ :

Սիրէ աշխատութիւնը, և աղէկ կեանք մը կ'անցընես :

Վու անձիդ վրայ գովեստ մի խօսիր :

Պզտիկ շահերու համար շատ անգամ մարդ մեծ կորուստներու մէջ կ'իյնայ :

Երախտագիտութիւնը բոլորովին վերցուած է մարդկանց մէջէն :

Վեղեցիկ բան է յաղթել իր ախորժակին ու իր փափաքներուն :

Ի՞նչ որ մեռնելէն կը վախնաս, մի հարստնար :